

KAUBAVARUSTUSSUHTED TURUMAJANDUSELE ÜLEMINEKUL

Peeter Viires

Kaubavarustussuhted turumajandusele üleminekul on määratud üldsuunaga, mille kohaselt kaubavarustuse juhtimise tsentraliseeritud plaanimajanduslik süsteem asendub turumajanduslike komertssuhetega partnerluse printsiibil lepingulisel alusel. Seoses sellega on rõhutatud kaubavarustussuhete radikaalse ja tervikliku ümberkorraldamise, põhimõtteliselt uute kaubavarustussuhete turumajanduse tarbeks kujundamise vajadust. Turumajandusele ülemineku senine praktika on näidanud, et turgu ei saa sisse viia subjektiivsel viisil — kalendaarse tähtajaga, parlamentlike hääletustega jne. Turumajandusele üleminek nõuab objektiivsetele majandusseadustele (eelkõige väärtusseadusele) tuginevat seadusandlikku baasi (raamseadused ja rakendusseadused) ning optimaalset regulatsioonimehanismi (riikliku reguleerimise ja iseregulatsiooni õige vahekord). Turumajandusele üleminekuks ja sellele vastavate kaubavarustussuhete loomise tähtsateks eeldusteks on omandivormide paljusus ja vaba ettevõtluse areng, monopolidevastased abinõud, konkurent omandi- ja ettevõtluse vormide vahel, paindlik hinnapoliitika. Tähtsaks eelduseks on poliitiline stabiilsus, lahkarmuste lahendamine läbirääkimiste teel, kokkulepped selles, et poliitilised lahkarmused ei oleks takistuseks majandussuhetele.

Eesti Vabariigi kaubavarustuses on üleminekuperioodil kujunenud kolme liiki eritasandilised lepingulised suhted:

1) kaubanduslepingud Nõukogude Liidu ja Eesti Vabariigi vahel riiklikul tasandil;

2) kaubanduslepingud liiduvabariikide või vabariikide ja Eesti Vabariigi vahel;

3) kaubanduslepingud otselepingutena tootmisettevõtete, kaubandusorganisatsioonide ja kaubandusettevõtete vahel.

Direktiivse plaanimajanduse tingimustes olid esimest liiki lepingulised suhted valdavad, üleminekul turumajandusele väheneb nende osatähtsus pidevalt. Need lepingud baseeruvad administratiivse juhtimise hoobadel: kohustuslikud riiklikud tellimused, ettekirjutused endiste hankemahtude säilitamiseks, riiklikud hinnad jn. Juhtimise demokratiseerimise protsess on nende hoobade mõjusust vähendanud. Lepingute subjektid (tootjad, hulgibaasid) ei täida riiklikke

tellimusi, hankeülesandeid, ei sõlmi lepinguid jne.

Vabariikidevahelised kaubanduslepingud on perspektiivsed, kuid on sunnitud arvestama endist pärandit — vabariikide tootmisstruktuuri, mis suures osas ei vasta majanduslikele eeldustele ja huvidele. Tootmisstruktuuri kui kaubavahetuse aluse ümberkorraldamine on aeganõudev ning kapitalimahukas protsess. Seetõttu ollakse sunnitud olema huvitatud kokkulepetest esimese tasandi printsiibil, et säilitada teatud ulatuses kujunenud hankenomenklatuurid ja -mahud. Siin aga avaldavad mõju teised tegurid, mis on põhjustanud tootmise mahu langust, kaubapuuduse suurenemist. See omakorda tingib kaubandussuhete naturaalkaubavahetusliku iseloomu, mis seab raskemasse olukorda väiksemad vabariigid, kus paljusid kaupu ei toodeta. Suuremad vabariigid esitavad väiksematele vabariikidele diskrimineerivaid tingimusi, nõuavad vastukaubana selliseid defitsiitseid kaupu, mida neis vabariikides üldse ei toodeta.

Vabariikidevaheliste kaubanduslepingute puhul, mis on orienteeritud kaubavahetuse tasakaalustatusele ja ekvivalentsusele, on probleemiks ressursside juhtimine — kaubaressursside vahetusfondi moodustamine ja kasutamine. Seda raskendab üleminekuperioodil säilinud tootmisvahendite ja tarbekaupade kaubanduse ja kaubavahetuse lahusus. Tootmisvahendite kaubandust korraldab Resursside Ministeerium, tarbekaupade kaubandust Kaubandusministeerium, koordineerivas funktsioonis esineb Majandusministeerium. Kaubavahetuses osaleb arvukalt tootmisettevõtteid, funktsionaalsete organitena aga varustusfirmad ja hulgibaasid. Üleminekuperioodil on kujunenud situatsioon, kus kaubavahetuses osalejad taotleavad ressursse tsentraliseeritud korras, kuid toodangut või kaupu tahavad turustada omal äranägemisel ärilistel kaalutlustel.

Kaubanduslepingud otsesidemete vormis on samuti perspektiivsed, neil on kommertssuhete iseloom. Negatiivseks ilminguks on aga bartertehingud, mis arvestavad kitsalt ametkondlikke huve, eiravad ekvivalentsuse põhimõtet ning vähendavad esmase tähtsusega tarbekaupade ressursse.

Kaubavarustussuhted turumajandusele üleminekul peavad olema kooskõlas ettevõtluse arenguga ja huvidega. Kaubavarustussuhteid võimaldab arendada ühisettevõtlus, mis liidab kapitale ja loob huvidemehhanismi. Tsentraalse varustamise taandumise tingimustes üritavad ettevõtted tagada varustamist sellega, et loovad oma Venemaa varustusfirmadega ühisettevõtteid. Kaubavarustussuhete arenguks on perspektiivne kontseptsioon, mis lähtub sellest, et Lääne ärimehi huvitavad praegu eelkõige Eesti sidemed Idaga, mitte niivõrd meie ise. Idaga äritegemise raskused on maailmas tuntud ja teada, kuid meil on seda süsteemi hoolikalt õpitud ligi viiskümmend aastat ja seetõttu suudame Ida ja Lääne turu vahendajad olla. Sellest tulenevad järgmised järeldused:

eduka kaubandustegevuse Idas tagab kõige paremini koostöö Läänega;

Lääne tehnoloogiaga ja Ida ressursidega peame tootma maailma tasemel kaupa ning realiseerima seda kolmes suunas: Eesti turule oma tarbijate varustamiseks, Läände valuuta teenimiseks ja seadmete kompensatsiooniks, Idasse rubla ja ressursside teenimiseks.

Arvestades Ida toorainete suhtelist kättesaadavust, peaks Eesti majandus ühe arengusuunana orienteeruma tolle tooraine baasil materjalimahuka, kuid võimalikult kõrge vääristamistasemega toodangule ja selle turustamisele Läänes. Meie vahenduse eesmärk peab olema tooraine võimalikult lõplik vääristamine tööga ja ühisfirma korral toorainet kindlustavale partnerile järjest täiuslikuma tehnoloogia tarnimine sama tooraine tootmiseks ja esmatöötlemiseks kohapeal. Ainult nii säilitame nii Idas kui Läänes huvi pikaajalise vastastikuse kaubavahetuse vastu.

Kaubavarustussuhete ümberkujundamisel etendab väga tähtsat osa turu infrastruktuuri loomine, mis haarab järgmisi põhilisi institutsioone: kaubabörsid, fondibörsid, äri- ja infokeskused, võimsad turuteenistused ettevõtetes. See soodustaks kaubavarustuse isereguleeriva mehhanismi käivitumist. Aluse sellele saab kõige otsesemalt anda hulgiilatade ümberkujundamine alaliselt turgutavateks kaubabörsideks. Kaubabörs kui kaubaturg iseenesest midagi ei tooda, vaid teeb kindlaks, mida vajatakse ja läkitab vastava signaali teisele turule — fondibörsile, kus müüakse ja ostetakse aktsiaid. Seal, kapitaliturul, saab teoks kõige tähtsam: tõuseb defitsiitset kaupa valmistavate ettevõtete aktsiate hind. Perspektiivsed ettevõtted saavad sellega turgutavaid kapitalisüste. Kapital tuleb aga katta vajalike ressursidega. Kui neid ei jätku, pidurdub turusuhete areng. Kaubaturu seisukohalt soodsasse tööstusharusse paigutatud kapital ei too kasu, kui selle eest ei saa palgata tööjõudu tootmise laiendamiseks. Niisiis vajatakse ka tööturgu. Inimene, kes tahab seal vabalt oma tööjõudu müüa, peab enne saama selle omanikuks. Moodustub teatav ahel: kui tahetakse saada külluslikku kaubaturgu, siis tuleb luua kapitali- ja tööturg, mis omakorda nõuab omandi privatiseerimist.

Fondibörs saab võimalikuks ja hakkab funktsioneerima siis, kui on olemas koostöö finantssüsteemi kõikide subjektide vahel. Kõige rohkem on vaja toimivat pangasüsteemi ja stabiilset raha. Kui positsioone tugevdab musta turu majandus, kuni inimesed ei usalda raha, pole neil valmidust soetada aktsiaid. Sellistes tingimustes on aktsiabörsi funktsioneerimine mõeldamatu. Seega on vaja välja arendada pangandussüsteem, kus on olemas rahavarusid kontrolliv keskpank.

WARENLIEFERUNGSVERHÄLTNISSE IM ÜBERGANG ZUR MARKTWIRTSCHAFT

Peeter Viires

Zusammenfassung

Warenlieferungsverhältnisse im Übergang zur Marktwirtschaft sind dadurch bestimmt, daß das zentral-planwirtschaftliche System mit Kommerzverhältnissen ersetzt wird. In der Warenversorgung der Estnischen Republik funktionieren dreispezifische Warenabkommen: zwischen der Sowjetunion und der Estnischen Republik auf der staatlichen Ebene, zwischen anderen Sowjetrepubliken und der Estnischen Republik, direkte Abkommen zwischen den Betrieben und den Organisationen. Warenlieferungsverhältnisse bekommen immer mehr und mehr naturalwarenaustauschliche Charakterzüge.

ТОВАРНОЕ СНАБЖЕНИЕ ПРИ ПЕРЕХОДЕ НА РЫНОЧНОЕ ХОЗЯЙСТВО

Пеэтер Вийрес

Резюме

Отношения товароснабжения при переходе на рыночное хозяйство определяются тем, что директивно-плановая система управления заменяется коммерческими отношениями на договорных основах. В товароснабжении Эстонской Республики действуют торговые договоры трех видов на разных уровнях: между Союзом и Эстонской Республикой на государственном уровне, между союзными республиками и Эстонской Республикой, прямые торговые договоры между предприятиями и организациями. Товарный обмен всё больше и больше обретает натурально-товарообменный характер, что затрудняет положение маленьких республик.